

УДК 378.147:330.46(045)

І.Ф. Лобачева, К.В. Копняк
м. Вінниця, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

Постановка проблеми. Підготовка майбутнього фахівця до виконання ним посадових обов'язків є складною та багатогранною. Її успіх буде залежати від того, якою мірою скоординовані зусилля фахової підготовки. Ґрунтовні знання здобувачів вищої освіти, їхні власні переконання і, значною мірою, ціннісні орієнтації здобуваються під час професійного навчання.

Фахівець з економічної кібернетики — це, в першу чергу, економіст-аналітик, який має високу кваліфікацію у сфері аналізу та управління різноманітними секторами економіки, зокрема: виробництво, фінанси, банківський бізнес, державне управління та ін. Він має володіти сучасними методами збору інформації, аналізу і прогнозування економічних ситуацій та управління економічними об'єктами в умовах невизначеності з використанням сучасних математичних моделей та новітніх інформаційних технологій. Відповідно і підготовка таких фахівців має здійснюватись з використанням інноваційних форм і методів навчання.

Обмежена кількість випускників-кібернетиків з високим рівнем економічної та професійної підготовки пояснюється, перш за все, недостатнім упровадженням у навчальний процес новітніх технологій, форм і методів активного навчання. Ігрові форми й методи підготовки фахівців економічної сфери дозволяють оптимально враховувати вимоги обраної спеціальності, створювати ситуації, беручи участь в яких, здобувачі вищої освіти оволодівають

мистецтвом швидко й ефективно вирішувати управлінські завдання, розвивати аналітичне мислення в галузі економіки. Використання інноваційних методів забезпечує включення здобувачів вищої освіти у спеціально створені ситуації, що передбачають не одне, а низку професійних рішень.

Аналіз попередніх досліджень. В останні роки в Україні науковці та педагоги інтенсивно досліджують питання впровадження у навчальний процес інноваційних та інформаційних технологій. Зокрема, окремі питання застосування інноваційних технологій у професійній освіті розкриті у працях В. Бикова, І. Беха, Л. Даниленко, Р. Гуревича, І. Зязюна, М. Кадемії, К. Макагон, Н. Ничкало, Є. Полат, Г. Селевко, С. Сисоєвої та інших учених.

Упровадженню методів активного навчання присвячені праці П. Щербаня, В. Рибальського, О. Вербицького та ін. Питання розробки, проблеми використання ігрових методів навчання в професійній підготовці висвітлені в працях Л. Дудко, І. Носаченко, О. Набоки, Н. Шапілової та ін. Посилення ролі і відповідальності вищої професійної школи у забезпеченні якісної підготовки фахівців з економічної кібернетики підкреслюються в дослідженнях В. Вовка, М. Фролової, В. Соловійова та ін. Проте в опублікованих працях не знайшли достатнього висвітлення особливості професійного навчання фахівців з економічної кібернетики з використанням інноваційних методик. Наявні дослідження стосуються переважно загальних механізмів формування умінь і навичок безвідносно до конкретних навчальних предметів і, отже, без урахування специфіки майбутньої професійної діяльності.

Аналіз науково-педагогічної літератури переконує в тому, що проблема підвищення рівня професійної підготовки економістів-кібернетиків у процесі навчання спеціальних дисциплін повністю не вивчена і потребує значної уваги. Це, в першу чергу, стосується удосконалення змісту, форм і методів навчання.

Метою статті є теоретичне та практичне обґрунтування впливу інноваційних методів навчання на рівень професійної підготовки майбутніх фахівців з економічної кібернетики.

Виклад основного матеріалу. Майбутній економіст-кібернетик має бути не тільки досвідченим фахівцем, але й умілим організатором, який цінує колективний досвід, враховує думку товаришів, критично оцінює досягнуте, рішуче обстоює власні погляди. Готуючи таких фахівців у ВНЗ, необхідно враховувати те, що випускники сьогодення є основним потенціалом робочої сили XXI століття, а XXI століття — це час інформаційних технологій, глобальної комп'ютеризації, системного програмування, широкого використання мікроекономіки, лазерної техніки. Тому останнім часом викладачі циклу природничо-наукових та загальноекономічних дисциплін у ВНЗ ведуть широкий пошук нових технологій навчання. «На перше місце в навчанні, — стверджує В. Вергасов, — висувається завдання не стільки максимального засвоєння наукової інформації, скільки формування вмій творчо мислити і самостійно набувати нові знання, — і це завдання стає найважливішим завданням вищої школи» [1, с. 6].

Ми також вважаємо, що нині основне в підготовці фахівця — не оволодіння сумою конкретних знань, а формування умінь та навичок наукової, дослідницької, винахідницької діяльності, виховання культури професійного мислення. Виконанню цього завдання сприяє цілий комплекс форм навчального процесу, що активно розвивають, оскільки саме ці форми:

- стимулюють здобувачів до активного засвоєння знань;
- спонукають до самостійного пошуку вирішення проблем;
- роблять навчання таким, що розвиває;
- формують професійні інтереси, розвивають системне мислення.

Під час організації навчального процесу головне — створити умови, які сприяють успішному оволодінню майбутньою професією. Досягнення цієї мети може бути забезпечене, якщо при побудові навчального процесу будуть використовуватися різні методи й засоби активізації розумової діяльності здобувачів вищої освіти на навчальних заняттях (наприклад, розробка декількох варіантів одного і того ж завдання, що сприятиме виявленню раціональних прийомів його виконання, методів узагальнення й перенесення їх на розв'язання інших завдань) [2, с. 197]. Виробниче завдання для молодого фахівця є часто невизначеною, новою,

багатоваріантною проблемою, що спричиняє широту діяльності під час її вирішення. Тому кваліфікація сучасного спеціаліста визначається обсягом знань, умінь і навичок, які необхідні для вирішення виробничих ситуацій.

При використанні на практичних заняттях з дисципліни «Теорія економічного аналізу» інноваційних методів, зокрема ігрових, у здобувачів розвивається й удосконалюється уявлення про майбутню професійну діяльність. Рішення ситуації вимагає від здобувачів формулювання висновків і конкретних рекомендацій, а це змушує їх реально уявити виробничу ситуацію і свою роль у ній. Умови ігрового заняття сприяють розвитку цілеспрямованого, глибокого, швидкого, мобільного та точного мислення. Крім того, ігрові заняття розвивають спроможність здобувачів побачити проблему, сформулювати її, запропонувати методику її вирішення, проаналізувати результат, сформулювати висновки і розробити конкретні заходи, спрямовані на стабілізацію ситуації. Особливо вдалі такі заняття при вивченні тем: «Методи аналізу ефективності використання ресурсів виробничої діяльності, витрат виробництва і собівартості продукції (робіт, послуг)», «Реалізація функцій аналізу при дослідженні фінансового стану та фінансових результатів діяльності».

Ігрові форми навчання виконують і виховні функції. Вони розвивають у здобувачів такі позитивні риси, як: любов і повага до людей, толерантність, чесність і справедливість, правдивість, взаємодопомога й доброзичливість тощо. У процесі розв'язування ігрової ситуації здобувачі вищої освіти взаємопов'язані та взаємозалежні. Між ними виникають такі відносини, які організують трудове співробітництво і налаштовують учасників на спільне вирішення проблем, що виникають. У результаті цього формуються такі професійно важливі ділові якості, як комунікабельність, підприємливість, креативність, вміння працювати з людьми, дисциплінованість і подібні.

При застосуванні ігрових форм під час організації навчального процесу велике значення має комплексний підхід, який вимагає від викладача концентрації всіх зусиль на формуванні й розвитку в студентів позитивного ставлення до навчання, гуманних взаємин між ними. Для досягнення цієї мети ігрові форми навчання необхідно застосовувати комплексно. В організації комплексного підходу до ігрових форм навчання важливий етап – вибір такого матеріалу (теми), в якому поєднуються елементи знань із певним характером стосунків викладача та здобувача вищої освіти. Для засвоєння матеріалу за допомогою узагальнення й систематизації знань пізнавальна діяльність має бути спрямована спеціальною сукупністю ігор та навчальними завданнями проблемного і неproblemного змісту. Ця сукупність повинна відображати мету гри у формі заняття узагальнення й систематизації знань.

Підготовка майбутніх фахівців з економічної кібернетики займає особливе місце в системі економічної освіти. Сучасним економістам-кібернетикам необхідно володіти прийомами та методами економічного аналізу, оскільки це створює основу для розвитку їх економічного мислення, набуття ними здатності сприймати економічні процеси, що відбуваються на підприємствах. Це особливо важливо в умовах розвитку і поглиблення ринкових засад у нашій економіці, які об'єктивно ускладнюють завдання у сфері прийняття управлінських рішень на кожному підприємстві, на кожному об'єкті управління.

Аналіз конкретних ситуацій — один із методів активного навчання, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності фахівців. Під ситуацією розуміють «...подію, яка включає в себе суперечність (конфлікт) чи вступає (вступила, знаходилася) в суперечності з навколишнім середовищем» [3, с. 27].

Розрізняють три основних типи ситуацій:

- стандартна ситуація — певною мірою типова, часто повторюється за однакових обставин; має одні джерела, причини; може мати як негативний, так і позитивний характер;
- критична ситуація — нетипова для конкретної людини, відділу, колективу; як правило, неочікувана, застає зненацька, руйнує попередні розрахунки, плани, загрожує порушити встановлені норми, режими, системи правил; може завдавати моральних та економічних збитків; вимагає негайного і радикального втручання, перегляду критеріїв, положень, нормативів;

– екстремальна ситуація (або надзвичайна подія) — унікальна, не має в минулому аналогів, призводить до негативних наслідків чи руйнування якихось об'єктів, процесів, відношень; тягне за собою втрати [4, с. 29].

Метод аналізу ситуацій заснований на введенні здобувачів вищої освіти у нову для них ситуацію, як правило, не пов'язану з досвідом, і яка вимагає зрілого підходу та предметних рішень, а також передбачення їх наслідків. Упровадження в процес підготовки економістів-кібернетиків аналізу виробничих ситуацій — необхідне завдання, спрямоване на активізацію і зближення навчання з виробництвом. Наведемо приклад використання методу аналізу конкретних ситуацій у процесі фахової підготовки спеціалістів з економічної кібернетики, дисципліна «Теорія економічного аналізу».

Аналіз ситуації «Можливість різкого зниження собівартості промислової продукції»

Мета гри: формування умінь розв'язувати завдання виробничого змісту, формулювати висновки з виробничої точки зору. Набуття досвіду у вирішенні завдань підприємства щодо скорочення витрат на виробництво. Активізація творчої діяльності здобувачів вищої освіти у процесі аналізу собівартості продукції, з опорою на реальну економічну ситуацію, що склалася на підприємстві. Розвиток творчого мислення, інтересу до обраної професії.

Важливим аспектом оцінки результатів роботи підприємства, спрямованої на мінімізацію витрат на виробництво і реалізацію продукції, є аналіз собівартості виробленої продукції за калькуляційними статтями витрат. Саме цей аналіз дає змогу визначити конкретні напрями подальшого пошуку резервів зниження собівартості продукції.

Роль керівника гри виконує викладач економічного аналізу, який стимулює активність здобувачів, створює ділову обстановку.

Послідовність проведення:

1. *Аудиторії пропонується ситуація, що склалася на конкретному підприємстві протягом IV кварталу (різке підвищення собівартості ковбасних виробів) та вказуються деякі причини її виникнення:*

- завантаженість підприємства;
- ціни, за якими ті чи інші матеріали були придбані;
- тарифи на енергоносії та комунальні послуги тощо.

2. *Аудиторія розподіляється на групи по 5-6 осіб. Кожна з них виступає в ролі представників структурних підрозділів, наприклад, Літинського м'ясокомбінату.*

3. *Групам пропонується провести аналіз собівартості ковбасних виробів та подати свої пропозиції щодо шляхів виходу із ситуації, що склалася. Всі пропозиції резервів зниження собівартості продукції мають бути економічно обґрунтовані.*

До відома груп доводиться, що їх пропозиціям буде опонувати абстрактний суб'єкт економічного життя – «Населення». Здобувачі вищої освіти мають переконати цей суб'єкт у доцільності своїх пропозицій. Опонент має висловити свою думку щодо висунутих пропозицій і вказати на їхні позитивні й негативні моменти. При цьому кожний учасник гри має можливість порівняти результати свого аналізу з думкою інших членів групи і дійти до правильних висновків. Викладач перешкоджає передчасній відмові від подальших пошуків, тобто непомітно спрямовує здобувачів вищої освіти до правильного вирішення. Виходячи з наведених пропозицій, формулюються оптимальні шляхи зниження собівартості ковбасних виробів.

Для прискорення процесу виконання обчислень, зменшення помилок у розрахунках, моделювання різних варіантів рішень (песимістичних, оптимістичних, реальних сценаріїв) та наочного представлення отриманих результатів здобувачі вищої освіти за напрямом підготовки «Економічна кібернетика» використовують сучасні програмні продукти. Оскільки курс «Теорія економічного аналізу» згідно з навчальним планом підготовки бакалавра з економічної кібернетики у Вінницькому торговельно-економічному інституті КНТЕУ вивчається паралельно з курсом «Інформаційні системи і технології в економіці», то є можливість проведення бінарних занять у комп'ютерному класі, що дасть можливість краще змодельовати реальні умови роботи системного аналітика на виробничому підприємстві. Як інструмент проведення аналізу та

моделювання можуть бути використані такі програмні продукти, як Project Expert, Microsoft Excel, MathCad тощо, які вивчаються за навчальною програмою.

Прийняття оптимального рішення виробничої ситуації відбувається в умовах дискусії. Студент потрапляє в становище людини, яка відстоює свою точку зору і збагачує її в процесі обміну думок із колегами, підпорядковує емоції інтересам колективної діяльності. На завершення заняття викладач підбиває підсумки, відзначає активність студентів та їх внесок у вирішення проблеми. Аналізуючи виробничі ситуації, студенти формують економічне мислення і моделюють основні етапи своєї майбутньої професійної діяльності. Участь у розробці ситуацій дозволяє розвивати певний рівень економічного мислення майбутніх фахівців, що вимагає від них уміння аналізувати явища і процеси, бачити в них економічний бік діяльності, вміння переводити мову статистичних даних у площину ділових пропозицій.

Додаткову зацікавленість на таких заняттях створює система стимулювання. Кожен учасник повинен набрати якомога більше балів, а звідси впливає його активна діяльність на таких заняттях. Сценарієм ігрових занять передбачене і змагання між групами, що теж додає певного стимулу до активної роботи кожного члена групи.

Висновки. Як свідчать наші дослідження, саме на ігрових заняттях разом із набуттям якісних знань відбувається підвищення рівня професійної підготовки фахівця, а набутий досвід допомагає зменшити період професійної та соціальної адаптації випускника. Крім того, гра розкриває проблеми морально-психологічного характеру. Те, що учасники під час проведення гри мають можливість безпосередньо на собі випробувати різні ситуації, сприяє подальшому активному обговоренню тієї чи іншої проблеми. Таким чином, гра допомагає формувати здатність до комунікації як людини, так і фахівця.

Використання ігрових форм навчання під час вивчення курсів економічного аналізу та інформаційних систем сприяє усвідомленому засвоєнню теоретичного матеріалу, осмисленому використанню його під час розв'язування виробничих завдань, формулювання висновків з виробничої точки зору і тим самим сприяє підвищенню рівня професійної підготовки.

Література:

1. Вергасов В. М. Адаптация мыслительной деятельности студентов в высшей школе / В. М. Вергасов. — К. : Вища шк., 1979. — 216 с.
2. Лобачева І.Ф. Впровадження інноваційних методів у професійну підготовку фахівців економічної сфери / І.Ф. Лобачева // Наукові записки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. — 2014. — Вип. 41. — С. 195-199.
3. Вербицкий А. А. Психолого-педагогические особенности деловой игры как формы знаково-контекстного обучения / А. А. Вербицкий // Игровое моделирование. Методология и практика. — Новосибирск, 1987. — С. 3-84.
4. Балаев А. А. Активные методы обучения / А. А. Балаев. — М. : Профиздат, 1986. — 96 с.

Дана стаття присвячена проблемі впровадження інноваційних форм та методів навчання в процес підготовки фахівців з економічної кібернетики. Теоретично та практично обґрунтовано ефективність впливу інноваційних методів навчання на рівень професійної підготовки майбутніх фахівців з економічної кібернетики. Розглянуто особливості застосування ігрових форм під час організації навчального процесу. Описано методіку проведення практичного заняття з використанням аналізу та моделювання конкретних виробничих ситуацій як методу активного навчання.

Ключові слова: інноваційні методи навчання, ігрові форми навчання, активне навчання, метод аналізу ситуацій, моделювання виробничих ситуацій

Данная статья посвящена проблеме внедрения инновационных форм и методов обучения в процесс подготовки специалистов по экономической кибернетике. Теоретически и практически обоснована эффективность влияния инновационных методов обучения на уровень профессиональной подготовки будущих специалистов в области экономической кибернетики. Рассмотрены особенности применения игровых форм при организации учебного процесса. Описана методика проведения занятия с использованием анализа и моделирования конкретных производственных ситуаций как метода активного обучения.

Ключевые слова: инновационные методы обучения, игровые формы обучения, активное обучение, метод анализа ситуаций, моделирования производственных ситуаций.

This article is devoted to the implementation of innovative teaching methods in the process of economic cybernetics specialists training. Effective influence of innovative teaching methods on the level of future economic cybernetics professional training has been theoretically and practically proven. The features of using learning games in educational process have been considered. The method of conducting practical classes using analysis and simulation of specific work situations as a method of active learning has been described.

Keywords: *innovative teaching methods, play learning, active learning, method of situations analysis, work situations modeling.*